

Андрій Грубінко

УКРАЇНА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: НОВІТНІЙ ЕТАП МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН (2005 – 2009 рр.)

Статтю присвячено аналізу особливостей політики Великої Британії щодо України після 2004 р. та розвитку українсько-британських міждержавних відносин на новому етапі. Особливий акцент зроблено на розгляді сучасних міжнародних умов, насамперед євроінтеграційних процесів, та окреслено перспективи міждержавної співпраці.

Ключові слова: Україна, Велика Британія, міждержавні відносини, двостороння співпраця, євроінтеграція, система безпеки.

В історії України кінця ХХ – початку ХХІ ст. відбулося кілька знакових подій, що визначили подальший напрям розвитку країни. Серед них виділяються події президентських виборів 2004 р., результатом яких стали, окрім змін у внутрішній політиці, трансформації міжнародного становища й зовнішньої політики України, пов'язані з активізацією її європейського та євроатлантичного напрямів. Саме ці напрями зовнішніх відносин, посиляючись на історичний досвід, є вирішальними в утвердженні країни на міжнародній арені.

Невід'ємною складовою сучасної зовнішньої політики України є відносини із Великою Британією, актуальність співпраці з якою не викликає сумнівів. По-перше, ця країна має вплив на міжнародну політику (постійний член РБ ООН, Великої вісімки, наявність ядерної зброї, провідний учасник ЄС і НАТО, лідер Британської Співдружності Націй), що посилюється значним економічним потенціалом, можливостями світового торговельно-інвестиційного й науково-технічного центру. По-друге, традиційна окрема прагматична позиція Великої Британії стосовно євроінтеграції, що полягає у підтримці розширення ЄС на противагу поглибленню федералізації. По-третє, історично зумовлені «особливі відносини» зі США, що продовжують здійснювати вирішальний вплив на її міжнародну політику. Усі ці фактори є запорукою значного впливу країни на загальноєвропейські процеси, особливо на етапі відродження Сполученого Королівства як впливового учасника новітньої системи міжнародних відносин.

У попередніх дослідженнях автора статті, враховуючи напрацювання дослідників Н. Яковенко, В. Крушинського, Г. Гончарова, П. Ігнатєва, І. Храбана, С. Савіна, О. Александрової, Т. Кузьо та матеріали першоджерел,

проаналізовано процес становлення і розвитку українсько-британських відносин з 1991 р. до кінця 2004 р. Можемо констатувати, що з початку 2005 р. розпочався новий період розвитку України, зокрема її зовнішньої політики. Зважаючи на це, а також на динамічність сучасних міжнародних процесів, виникає необхідність простежити зміни у політиці Великої Британії щодо України після 2004 р., які ще не стали предметом аналізу науковців.

Дослідження українсько-британських політичних відносин у 1991–2004 рр. дало можливість виділити такі періоди їх реалізації й розвитку: 1. 1991–1993 рр. – інституційний період; 2. 1994–1996 рр. – період активізації двосторонніх контактів і співпраці; 3. 1997–2001 рр. – період прагматичних взаємовідносин; 4. 2002–2004 рр. – період зниження активності дипломатичних контактів¹. Перший період відбувався під знаком ядерного розбродження України і вирішення українсько-російських територіальних суперечностей, що зумовило серед іншого неготовність британської політичної еліти сприймати Україну та відносини з нею поза контекстом російського чинника. Однак це не завадило британській стороні розпочати повноцінну співпрацю з Україною у різних галузях. Досі найбільш успішним періодом міждержавних відносин стали 1994–1996 рр., для яких характерні інтенсивний дипломатичний діалог, розвиток політичної та економічної співпраці. Британія вперше практично підтримала курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Удалим став період 1997–2001 рр., протягом якого поглиблено співпрацю, отримано практичні результати попередніх домовленостей із ключових питань (закриття ЧАЕС, кредити ЄБРР, розвиток відносин України з ЄС, НАТО, СОТ, Радою Європи). Початок періоду ознаменований приходом до влади в Британії лейбористського уряду Т. Блера, який висловив готовність розвивати співпрацю з Україною та назвав її «пріоритетним партнером» Великої Британії в Європі². Країнам удалося поглибити контакти у військовій та економічній галузях, розширити британські гуманітарні програми в Україні.

Період зниження активності (2002–2004 рр.), що завершився «помаранжевою революцією» в Україні, позначений погіршенням українсько-британських відносин, як і загалом відносин України із Заходом. Розвиток політичних відносин диктували розходження у баченнях керівництвом країн проблем внутрішнього розвитку України та її зовнішньої політики. Певному покращенню контактів сприяла участь українських збройних сил у міжнародній коаліції в Іраку. У цілому британське керівництво зуміло розмежувати критичне ставлення до керівництва України та реальні інтереси міждержавної співпраці, а уряд країни залишився на позиціях підтримки європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Подальші перспективи розвитку відносин України з країнами Заходу було фактично поставлено у залежність від рівня проведення й результатів президентських виборів 2004 р., що визначалися міжнародною спільнотою як випробування української демократії. Політична ситуація в Україні сприймалася одночасно як тест на спроможність передачі влади на основі демократичних принципів та незалежно від Росії, а з іншого, як важливий крок у напрямі гарантування безпеки й стабільності в регіоні.

Шляхом невизнання результатів виборів у другому турі західні уряди й міжнародні структури підтримали прагнення громадськості України до зміни режиму. Керівництво Великої Британії висловило критичне ставлення до дій тогочасної влади України, підтримавши висновки міжнародних структур. Британська громадськість (політики, журналісти, вчені, експерти) активно коментувала ситуацію в Україні на сторінках провідних часописів³. На підставі численних матеріалів британської преси, з огляду на позицію політичного істеблішменту, можна свідчити, що події 2004 р. підтвердили важливість геополітичної ролі України на пострадянському просторі та в усій Європі.

Перемога проєвропейськи налаштованого В. Ющенка об'єктивно зумовила очікування Європи на поглиблення реформ в Україні. У вітальному листі від 20 січня 2005 р. Т. Блер зазначив, що сподівається на співпрацю з новим Президентом України для розвитку відносин як на двосторонньому рівні, так і на рівні європейських та євроатлантичних структур⁴.

Враховуючи попередні періоди розвитку українсько-британських відносин, результати подій 2004 р. та геополітичні умови, окреслимо головні зовнішні фактори, що визначають позицію Великої Британії щодо України.

США і американо-британські «особливі відносини» залишаються ключовим імперативом зовнішньополітичної стратегії Британії, що є насамперед основним союзником Сполучених Штатів на міжнародній арені, в НАТО, лобістом їх інтересів в Європі. Лейтмотивом діяльності британського уряду стала заява Т. Блера в грудні 1998 р.: «Велика Британія не має вибирати між США та Європою. Ми сильніші зі США завдяки нашій силі в Європі, і ми сильніші в Європі завдяки нашим відносинам зі США»⁵. Основним виявом «особливих відносин» між країнами є узгоджена діяльність на міжнародній арені з метою реалізації спільних інтересів.

Вплив США на зовнішню політику України, зокрема на відносини з Великою Британією, лежить передусім у площині розвитку системи колективної безпеки і завжди був значним. З огляду на зазначені обставини, позиції Великої Британії та Сполучених Штатів щодо України є практично ідентичними. Природно, що американо-британська спільність інтересів

виявилася під час виборів 2004 р., а перемога прозахідних політичних сил відкрила перед відносинами України з американськими і британськими партнерами нові можливості. Насамперед щодо перспектив євроатлантичної інтеграції України, що з 2005 р. розпочала Інтенсифікований діалог як наступний етап на шляху набуття членства в НАТО.

Членство в ЄС та участь в сучасних євроінтеграційних процесах протягом останнього десятиліття стали одним із головних напрямів зовнішньої політики Великої Британії, сприяли посиленню її міжнародного впливу та вивели в когорту лідерів європейської політики. В оприлюднених Прем'єр-міністром Т. Блером 1997 року принципах зовнішньої політики вперше в історії країни її європейський напрям проголошений пріоритетом під гаслом «Британія – частина Європи»⁶. Через прагнення України інтегруватися з ЄС із перспективою членства активізація європейської політики Британії з її прихильністю до євроінтеграції на схід Європи зі стратегічного і практичного погляду є виключно важливою.

Сполучене Королівство є традиційним та активним партнером України у процесі євроінтеграції. Британія однією з перших в Європі ратифікувала Угоду про партнерство та співробітництво України з ЄС (червень 1995 р.), сприяла її вступу до Ради Європи, підготовці Спільної стратегії ЄС щодо України (1999р.), зробила вагомий внесок в реалізацію співпраці сторін. Сполучене Королівство схильне поєднувати орієнтацію на політику Євросоюзу та відносини між Києвом і Брюсселем із прагматичною підтримкою поглиблення євроінтеграції України. Позиція британського уряду з цього питання відзначається активністю та є позитивною для України. Велика Британія завжди прагнула чітко визначити формат і ключові напрями відносин ЄС з Україною. Про це можна свідчити за ініціативи про надання Україні спеціального статусу «сусіда» ЄС в рамках нової політики Євросоюзу щодо країн, які не потрапили до чергової хвилі розширення, одним із ініціаторів якої став британський уряд. Незважаючи на певну критику цих ініціатив в Україні, новий формат відносин Україна – ЄС відкрив перспективи для їх поетапного поглиблення.

Під впливом подій 2004 р. спостерігалися значні зміни у сприйнятті України серед британської громадськості. На підставі соціологічних досліджень Єврокомісії 2005 року 45% британців підтримували вступ України до ЄС (35% – проти), що стало одним із найвищих показників серед країн Західної Європи і співпало із середнім показником по Євросоюзу⁷. За цими даними Британія випередила Німеччину, Італію, Францію, Нідерланди та деякі інші країни ЄС. Ці та інші фактори зумовили можливості для продовження і поглиблення політики британських урядів щодо євроінтеграції України.

Особлива роль Росії в українсько-британських відносинах зумовлена історико-культурними, політичними та економічними зв'язками України і Росії, зацікавленням британських урядових кіл у співпраці з Російською Федерацією, насамперед у політичній та економічній галузях, урахуванням Україною і Великою Британією її позицій з актуальних питань міжнародної політики.

На початку 1990-х років британське керівництво серед пострадянських країн надало перевагу відносинам з Росією, яку бачили в ролі правонаступниці СРСР, лідера і гаранта стабільності в рамках СНД. У Великій Британії, окрім політичної еліти, мало хто знав про існування України як незалежної європейської держави. Однак нестабільність у Росії, посилення шовіністичних настроїв викликали розчарування і побоювання щодо можливості відновлення державного утворення імперського типу в Східній Європі. У середині 1990-х років відбулося посилення позицій України у зовнішній політиці Британії, яка до того ж стала міжнародним гарантом безпеки України внаслідок її відмови від ядерної зброї. Результати співпраці країн у цей період стали завершенням односторонньої орієнтації на Росію та пошуком британською стороною інтересів у відносинах з Україною як перспективним партнером.

Наприкінці 1990-х років відбулося зближення позицій нового британського керівництва із керівництвом Росії, особливо після приходу до влади Президента В. Путіна. Налагодилися особисті тісні контакти між ним і Т. Блером. 2002 року Т. Блер охарактеризував відносини між країнами як «найтісніші за багато років»⁸. Одночасно з російсько-британським зближенням відбулося зближення України і Росії, що посилювалося у період падіння міжнародного авторитету керівництва України і досягло апогею у вересні 2003р. з підписанням угоди про Єдиний економічний простір (ЄЕП). Такий розвиток подій означав зміщення «багатовекторної» орієнтації Києва в бік Москви.

Фактичну зміну сприйняття України британською громадськістю, як зазначалося, зумовили події президентських виборів 2004 р. Позиція Росії зустріла критику широкої громадськості, а результати виборів були сприйняті як одна з невдач її політики на пострадянському просторі. Тому вплив фактора Росії на українсько-британські відносини зазнав певного послаблення.

Розглядаючи умови формування сучасної політики Великої Британії щодо України, виділимо її основні внутрішньополітичні фактори.

Насамперед це політична стабільність у Великій Британії, де при владі з 1997 р. перебувають лейбористи. Незважаючи на зміну урядової команди у червні 2007р. та прихід на посаду Прем'єр-міністра Г. Брауна, новий уряд демонструє наступність політики. Зі збереженням правлячих позицій

лейбористами залишаються незмінними імперативи зовнішньополітичної концепції, прийнятої 2006 року⁹. Це передусім пріоритетність відносин зі США та активна участь Британії в ЄС.

Іншим позитивним фактором для України є консенсус британських політичних еліт щодо перспектив її євро-атлантичної інтеграції. Це підтверджується заявами лідерів провідних політичних партій та аналіз стенограм дебатів у Британському парламенті. Зокрема Міністр закордонних справ «тіньового Кабінету міністрів» В. Хейг у липні 2006 р. заявив, що Консервативна партія однозначно підтримує подальше розширення ЄС та хоче бачити в цій організації Україну¹⁰. У березні 2008 р. оприлюднено заяву Парламенту Великої Британії, в якій представники трьох основних політичних сил – лейбористів, консерваторів та ліберал-демократів – підтримали прагнення України до набуття членства в ЄС і закликали до швидкого проведення переговорів щодо посиленої угоди, що має ґрунтуватися на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. Висловлено сподівання про вихід на новий рівень відносин України з НАТО¹¹. Позитивна налаштованість провідних політичних сил Британії щодо відносин з Україною створює можливості для поглиблення співпраці країн на різних рівнях.

Значимо активізацію офіційних міждержавних контактів на найвищому рівні, інтенсивність і результативність яких значно перевищили попередні періоди. Протягом 2005–2009 рр. відбулося три візити Президента України до Великої Британії, візити міністрів закордонних справ та інших урядовців обох країн. У грудні 2005 р., вперше з 1996 р., Україну відвідав Прем'єр-міністр Великої Британії. Відбуваються постійні контакти сторін на багатосторонньому рівні. Проблеми розвитку України та українсько-британських відносин стали частими темами для дискусій, заяв політиків, аналітичних заміток та оглядів британської преси.

Основою сучасних українсько-британських відносин стали питання загальноєвропейської політики та євроатлантичних перспектив України. Незмінні позиції британського уряду щодо необхідності розширення євроінтеграції, економічної співпраці, диференціації політики «сусідства» щодо країн з відмінним потенціалом і міжнародними завданнями формують стратегічну лінію Великої Британії у відносинах з Україною. Посилення уваги британського уряду до проблем міжнародної безпеки, диверсифікації джерел енергопостачання, розвитку глобальної економіки, дотримання прав людини, боротьби проти організованої злочинності, нелегальної міграції, глобальних кліматичних змін суттєво розширюють спектр міждержавної взаємодії в рамках загальноєвропейської політики.

Вагомий внесок у розвиток відносин Україна – ЄС здійснила Велика Британія під час останнього головування в Раді Євросоюзу 2005 року. Його

результатами стало надання Україні статусу країни з ринковою економікою, прогрес у переговорах щодо вступу в СОТ, підписання Угоди про цивільну супутникову навігацію (ГАЛІЛЕО), Авіаційної угоди, Меморандуму про співпрацю в галузі енергетики. Започатковано переговори щодо укладення нової комплексної посиленої угоди України з ЄС, угод про реадмісію та спрощення візового режиму, інтеграції енергетичного ринку України до європейського ринку. Саміт Україна – ЄС 1 грудня 2005 р. в Києві під головуванням Т. Блера сторонами визнано найуспішнішим з усіх попередніх самітів такого формату¹².

Привертає увагу критичне ставлення британського політикуму до стану реалізації європейської політики «сусідства», ініціатором якої 2002 року була сама Британія, а також до позиції офіційного Брюсселя щодо перспектив євроінтеграції України. На думку британських парламентарів, ЄС проводить недостатньо активну та нерішучу політику щодо України, а означена програма співпраці є суперечливою. Під час парламентських дебатів у квітні 2008 р., присвячених Україні та українсько-британським відносинам, Міністр у справах Європи МЗС Великої Британії Дж. Мерфі заявив: «В інших європейських столицях відчувається певна втома від розширення ЄС, але ми у Лондоні не відчуваємо цієї втоми... У наших стратегічних інтересах, щоб Україна вчасно стала рівноправним членом ЄС»¹³.

Політика «сусідства» не сприймається у Великій Британії як альтернатива членству України в Євроспільноті. Це зумовлено підходами країни до розвитку ЄС у цілому, зокрема щодо можливості його інтеграційного розширення. Теоретичним підґрунтям британського бачення євроінтеграції традиційно залишається реалізм, у межах якого базовою концепцією є державоцентризм¹⁴. Убачаючи у федералістських тенденціях розвитку ЄС загрозу своєму національному суверенітету та ідентичності, вона виступає за його розширення за рахунок європейських країн замість поглиблення зв'язків між наявними країнами-членами.

Уряд Великої Британії виявив себе як послідовний прихильник процесу розширення європейської інтеграції на схід Європи. Логіка в такій політиці полягає у тому, що розширення ЄС зумовить концентрацію зусиль об'єднання на максимально безболісній (насамперед для економіки) та ефективній інтеграції з кандидатами на вступ та новими членами, що спричинить послаблення федералістських і наднаціональних тенденцій та посилення державоцентризму у поєднанні з розширенням європейського ринку. Відповідно до таких підходів європейської політики Великої Британії Україна отримала можливість знайти саме в ній одного з своїх партнерів на шляху євроінтеграції.

Зазначимо, що така позиція контрастує з позиціями інших країн Західної Європи, передусім Франції й Німеччини, які дипломатично замовчують

можливість приєднання України до Євросоюзу. У британській пресі звучить критика надто обережної позиції ЄС щодо України, яку назвали «зобов'язальною фобією»¹⁵. На думку експертів, небажання надати країні перспективи членства є великою помилкою і значно послаблює вплив Євроспільноти на розвиток України, підриває позицію її реформаторських сил¹⁶. Однією з причин стриманої позиції деяких європейських країн щодо перспектив вступу України в ЄС є їх відносини з Росією. Залежність від російських енергоресурсів, газові бізнес-інтереси промислових структур Німеччини і Франції, які мають частки в російських енергетичних проектах, зумовлюють лояльне ставлення їх урядів до політики керівництва Росії, у плани якого не входить членство України в Європейському Союзі.

Велика Британія, на відміну від європейських партнерів, з огляду на мінімальну залежність від російських енергоресурсів і союзницькі відносини зі США, зазнає значно меншого впливу російського фактора на свою зовнішню політику. Це дає їй можливість зокрема займати критичну позицію щодо Росії, яка розпочала формуватися 2003 року через війну в Іраку, справи Б. Березовського і А. Закаєва тощо.

Новий виток напруги в російсько-британських відносинах зумовлений, серед іншого, посиленням на пострадянському просторі прозахідних настроїв, насамперед у Грузії та Україні. Справа про вбивство у Лондоні О. Литвиненка та відмова Росії екстрадувати в Британію підозрюваного А. Лугового, взаємна висилка дипломатів і фактичне призупинення контактів МЗС обох країн, переговорів щодо спрощення візового режиму для російських громадян та обмеження видачі британських віз, шпигунські скандали і закриття відділів Британської Ради в регіонах Росії сформували картину міждержавних відносин в останні роки. Британський уряд активно використовував можливості багатосторонньої дипломатії для привернення уваги європейських партнерів до проблем наростання авторитаризму в політичному режимі Росії, невиконання міжнародних зобов'язань з розвитку демократії та прав людини.

Привертає увагу позиція Сполученого Королівства з питань енергетичної безпеки, що є актуальними для України. У британських політичних колах існує переконання, що Росія є залежною від ЄС як від найбільшого та безальтернативного ринку збуту своїх енергоресурсів. Тому країни Європи повинні проводити спільну чітку енергетичну політику, подолавши розбіжності інтересів, які послаблюють Євросоюз, з метою попередження енергетичної кризи та погіршення політичних відносин. У рішенні спеціального засідання Комітету закордонних справ Британського парламенту по Росії від 25 листопада 2007 р. уряду рекомендовано визначити проблеми розробки єдиної стратегії ЄС у відносинах з Росією пріоритетом на найближчу перспективу¹⁷. Активізація енергетичної

дипломатії британського уряду та згадувана незначна залежність країни від російських енергоносіїв є сприятливими для України як найбільшого її транзитера, оскільки дають можливість розраховувати на британську підтримку проектів диверсифікації постачання енергоресурсів до Європи.

Погіршення російсько-британських відносин відобразило загальну тенденцію ускладнення стосунків Росії із Заходом, виявленням якого стали призупинення участі Росії у Договорі про звичайні збройні сили в Європі у відповідь на відродження планів США щодо програми Стратегічних наступальних озброєнь, посилення російської військової активності, до яких 2008 року додалися проблеми визнання державності Косово та російсько-грузинський конфлікт. Як наслідок, посол Великої Британії в Росії Т. Брентон у вересні 2008 р. зазначив, що між Росією і Заходом, в тому числі Великою Британією, існує непорозуміння та недовіра¹⁸.

Зазначені проблеми у відносинах Росії із західними країнами, насамперед США і Великою Британією, привернули більшу увагу останніх до стратегічного значення України в регіоні Центрально-Східної Європи та як фактора стримування російських амбіцій. Виникли нові можливості для поглиблення інтеграції України в НАТО, а саме – приєднання до Плану дій щодо членства (ПДЧ). США і Британія виступили активними прихильниками надання ПДЧ Україні, підтримавши її інтеграцію в структури Альянсу. Однак, як у випадку з ЄС, щодо цього питання серед самих членів НАТО відсутня єдність. Фактичним свідченням цього стали результати Бухарестського саміту Альянсу в квітні 2008 р., учасники якого погодилися на членство України у перспективі, але за наполяганням Німеччини і Франції відклали питання надання ПДЧ. Британія і США були змушені йти на компроміс з європейськими партнерами, які відкладають вирішення гострих політичних питань, озираючися на реакцію Росії. Справдилися прогнози експертів, які 2003 року в контексті протиборства англосаксонських і франко-німецьких безпекових інтересів в Європі передбачали активізацію політики сприяння США і Великої Британії щодо України, адже вони зацікавлені в існуванні незалежних демократичних держав між Німеччиною і Росією¹⁹.

Спільність стратегічних інтересів Великої Британії та України, що ґрунтуються на ідентичному баченні керівництвом країн проблем безпеки і перспективи розвитку Європи і світу, сприяли виходу 2008 року міждержавних відносин на найвищий рівень свого розвитку. Сторони висловили прагнення розвивати двосторонню співпрацю, а сучасний стан стосунків уперше за всю їх історію британська сторона охарактеризувала як стратегічне партнерство²⁰. Додатковим аргументом на користь підтримки Британією євро-атлантичної інтеграції України став російсько-грузинський збройний конфлікт у серпні 2008 р., який привернув увагу й до України.

Об'єктом зазначеного конфлікту стали самопроголошені республіки Абхазія та Південна Осетія, що традиційно підтримують тісні стосунки з Росією і не визнають себе частиною Грузії. Причини ескалації напруги в регіоні є комплексними, мають як історичний, так і сучасний міжнародно-правовий характер, а тому можуть бути окремим предметом дослідження. Коротко зазначимо, що, з нашого погляду, головні серед них такі: прагнення Росії «адекватно» відповісти на визнання Заходом незалежності Косово в лютому 2008 р., помножене на зростаючі потужні експансіоністські устремління відновити колишні сфери впливу; бажання самоствердження російського керівництва, для якого вже традиційний енергетичний вплив на континенті відкриває нові можливості для спроби ініціювати рішучий перегляд постбіполярної/однополярної системи міжнародних відносин; урешті зазначені прагнення Росії ввійшли у суперечність з політикою енергійного Президента Грузії М. Саакашвілі з посилення централізації влади Тбілісі та інтеграції країни в євро-атлантичні структури за активної підтримки США. З огляду на розвиток подій, російсько-грузинський конфлікт стрімко розвинувся в активну фазу бойових дій, унаслідок яких російські війська за кілька днів окупували місто Горі, дійшли до передмістя Тбілісі й зайняли ключові грузинські порти.

Від початку конфлікту представники Великої Британії брали участь у міжнародних переговорах на рівні ООН, ЄС, НАТО, Великої сімки та ОБСЄ. Здійснено низку заяв британського керівництва, в яких дії Росії було засуджено та підтримано державно-територіальну цілісність Грузії. Прем'єр-міністр Г. Браун 11 серпня 2008 р. заявив, що російській воєнній інтервенції немає виправдання²¹. Усю відповідальність за воєнні дії він поклав на Росію.

По завершенні активної фази конфлікту Грузію відвідали лідер британської Консервативної партії Д. Камерон і Міністр закордонних справ Д. Мілібенд. Британське керівництво взяло активну участь у надзвичайному саміті Європейської Ради 1 вересня 2008 р., на якому прийнято так званий «план Саркозі» з врегулювання конфлікту. Рада ЄС засудила російське рішення визнати незалежність самопроголошених республік і висловила занепокоєння наслідками конфлікту. Не в останню чергу за наполяганням Британії на порядку денному засідання Європейської Ради стояло питання перегляду відносин ЄС із Росією. Під час його обговорення знову виявилися традиційні розбіжності між країнами-членами Союзу: Велика Британія, Швеція, Польща і Прибалтійські країни висунули вимогу фундаментального переосмислення стосунків із Росією та застосування санкцій. Натомість Німеччина і Франція зайняли помірковану позицію, а Прем'єр-міністр Італії С. Берлусконі загалом заперечив необхідність будь-яких дій та засудив діяльність Президента М. Саакашвілі²². Британія вкотре порушила питання

диверсифікації джерел енергопостачання до Європи, подвоєння колективних зусиль зі створення єдиного європейського ринку газу та електроенергетики як відповідь на монополію Росії²³. Зрештою Рада ЄС вирішила тимчасово призупинити переговори з Росією щодо нової Угоди про співпрацю доки російські війська не відійдуть на позиції, на яких вони перебували напередодні війни. Вирішено продовжити переговори з конфліктуєчими сторонами та обговорення ситуації на міжнародному рівні. Велика Британія серед інших європейських країн виділила 2 млн. дол. на гуманітарну допомогу Грузії.

Результатом зусиль ЄС стала поміркована угода, підписана 8 серпня 2008 р. в Москві керівництвом Євросоюзу як посередником і Президентом Росії Д. Медведєвим (згодом передана М. Саакашвілі), що містила положення про відхід російських військ із Грузії, за винятком території Абхазії й Південної Осетії, та залучення Росії до діалогу з питань безпеки²⁴. Фактично ЄС цією угодою змирився з відділенням самопроголошених територій від Грузії.

На відміну від традиційно дипломатичного стилю висловлення думок офіційними колами, британські експерти оцінювали ситуацію досить критично. Зокрема у пресі помітні думки про те, що події в Грузії виявили нерішучість Євросоюзу, а прийняті рішення не справили враження на російське керівництво. Пролунала критика на адресу британського керівництва. Прем'єр-міністра Г. Брауна звинувачували у нездатності проводити рішучу зовнішню політику, критикували за надмірно спокійну позицію, яка може дорого коштувати у перспективі²⁵. Британський прем'єр, на відміну від А. Меркель та Н. Саркозі, не відвідав Грузію, відправивши туди Міністра закордонних справ Д. Мілібенда. Загалом міжнародна ситуація навколо російсько-грузинського конфлікту виявила неготовність європейських лідерів адекватно і своєчасно реагувати на зміни в системі міжнародних відносин початку ХХІ ст. та породжені ними виклики. Як зазначала британська преса, заяви американців про направлення власних ВПС і ВМС у зону конфлікту для гуманітарної допомоги справили більше враження на росіян, які почали відступати, аніж угода з ЄС²⁶.

Утім і керівництво, і британські аналітики були одностайними щодо значного впливу подій на Кавказі на увесь регіон Східної Європи та пострадянський простір, в якому важливі позиції посідає Україна. Наявність у Севастополі бази Російського Чорноморського флоту, частина кораблів якого була відправлена в зону конфлікту, 8 млн. росіян, які проживають в Україні, факти постачання військової техніки в Грузію напередодні конфлікту і дружні взаємини В. Ющенка та М. Саакашвілі фактично поставили перед Україною реальні загрози. З огляду на активізацію

політики захисту російських громадян за кордоном, проголошеної Президентом Медведевим «незаперечним пріоритетом», лобювання інтересів російських бізнес-структур і традиційну енергетичну залежність країн-сусідів від Росії, а також нерішучу політику Заходу, війна з Грузією мала стати для них своєрідним уроком та продемонструвати слабкість західних зобов'язань.

Міністр закордонних справ Великої Британії Д. Мілібенд першим із західних лідерів 27 серпня 2008 р. прибув до Києва. За його словами головні завдання візиту – підтвердити зобов'язання Британії підтримувати Україну в її демократичному виборі та погодити спільні позиції щодо Росії²⁷. Міністр засудив дії Росії в Грузії як порушення міжнародного права і висловив необхідність визначити її керівництвом чітку позицію щодо територіальної цілісності сусідніх країн. Зазначений візит мав непересічне значення, адже в Києві Д. Мілібенд офіційно виголосив фактичну стратегію міжнародної політики Великої Британії, яка, як можемо прогнозувати, стане дороговказом зовнішньої політики країни в Європі принаймні на найближчі роки, а місце оприлюднення очевидно теж вибрано не випадково. В її основі концепт «непохитної дії», що структурно об'єднує чотири основні складові. По-перше, це підтримка «союзників», серед яких Україна, яка має стати повноправним членом ЄС і НАТО, в тому числі за допомогою Британії. По-друге, «новий баланс в енергетичних стосунках між Росією та Європою» через створення нових газових сховищ для запобігання перебоїв у постачанні газу (очевидно Україна в цьому процесі має ключові позиції), поглиблення взаємозв'язків між країнами Європи через створення європейського енергетичного ринку, диверсифікацію джерел енергопостачання, розробку енергозберігаючих технологій і нових джерел енергії. «Європа має діяти як єдине ціле, коли має справу з третіми особами на кшталт Росії», – зазначив міністр²⁸. Третя складова – перегляд відносин із Росією в усіх міжнародних інституціях. Британія не виступає за виключення Росії з Великої вісімки та розриву її стосунків з ЄС і НАТО, але закликає проаналізувати засади та поточний стан відносин із Росією з огляду на нові міжнародні реалії. Принциповим пунктом є заперечення можливості впливу Росії на перспективи розширення НАТО. Урешті у четвертому пункті Д. Мілібенд зазначив неможливість ігнорування неврегульованих конфліктів на теренах колишнього СРСР.

У жовтні 2008 р. Г. Браун під час зустрічі з В. Ющенком засвідчив прихильність до інтеграції України в НАТО та зобов'язання Великої Британії щодо забезпечення її суверенітету і територіальної цілісності²⁹.

Отже, російсько-грузинський збройний конфлікт змусив укотре замислитися міжнародну спільноту, зокрема Велику Британію, над новими

реаліями і викликами в системі безпеки в Європі та пригадати задекларовані гарантії, дані Україні на початку 1990-х років. Криза вкотре відбила великі проблеми з ефективністю сучасних європейських міжнародних структур, які не готові нині сформувати якісно нову консолідовану програму дій з розбудови європейської безпеки. Погоджуємося з висновками британських аналітиків, що привабливе завдання реформування єдиної зовнішньополітичної діяльності ЄС не змогло об'єднати розділений європейський клуб в єдину силу, показником чого в недавньому історичному минулому стали війни в Югославії, Іраку, а тепер у Грузії³⁰.

Однак, як відомо зовнішня політика країни невіддільна та є похідною від внутрішньої. Занепокоєння Євроспільноти викликає внутрішньополітична ситуація в Україні, яку британський експерт Дж. Шерр назвав не інакше, як «цілковита безпорадність»³¹. Загострення протистояння між прозахідними демократичними силами на початку вересня 2008 р. і фактичний розвал демократичної коаліції, протистояння між владними інституціями знайшли активний відгук у британській пресі. «The Economist» зазначає, що безперервна політична непевність в Україні ускладнює її підтримку і допомогу з боку США, Британії та їх партнерів у поглибленні відносин з ЄС і НАТО³². Політична нестабільність в Україні стала одним із ключових аргументів для рішення ЄС відкласти укладення угоди про асоціацію з Україною за підсумками саміту в Евіані 9 вересня 2008 р. Непевними залишаються реальні перспективи України з євроатлантичної інтеграції. Відсутність консолідації українських політиків у відповідальний для країни час серйозно підірвала її міжнародний авторитет та набула ознак політики втрачених шансів.

В умовах посилення міжнародної напруги в регіоні, наслідком яких стала поява нових загроз безпеці, перманентна нестабільність української влади несе великі загрози для майбутнього країни, що засвідчили події 2009 року. Черговий газовий конфлікт із Росією, малоефективне подолання наслідків економічної кризи, що стала особливо відчутною для України, остаточна втрата перспектив на формалізацію поглиблення відносин із НАТО та запровадження неоднозначної програми ЄС «Східне партнерство», що не передбачає перспектив членства для України, гуманітарна криза через стрімке поширення вірусу пандемічного грипу на фоні очікування чергових виборів сформували глибоко несприятливий контекст внутрішнього розвитку України та суттєво зменшили її і без того незначні можливості на міжнародній арені.

Не варто особливо розраховувати керівництву України, незалежно від політичного позиціонування, на вагому реальну підтримку заокеанського стратегічного партнера США. Нове керівництво Сполучених Штатів з

приходом президента Б. Обама проводить активну політику порозуміння із Росією, відмовившись навіть від ініційованої попередньою адміністрацією Дж. Буша-молодшого стратегічної програми розміщення елементів системи ПРО в Польщі й Чехії.

Невизначеними, що вже стало «доброю традицією», залишаються євроінтеграційні перспективи України. Труднощі з подоланням наслідків найбільшого в історії ЄС розширення, провал ратифікації «Конституції для об'єднаної Європи» 2005 року та Лісабонського договору 2008 року як наслідок відсутності єдності поглядів на майбутнє Єдиної Європи у лавах її сучасних творців, енергетична залежність більшості країн-членів Євросоюзу від Росії, а нині ще й наслідки економічної рецесії та згадані внутрішні проблеми України створили загалом об'єктивний і зручний привід для структур ЄС принаймні вкотре відкласти таке незручне для них рішення про надання Україні перспектив членства. Навіть традиційно прихильні до євроінтеграції України Польща, країни Прибалтики, а також і Велика Британія останнім часом зайняли вичікувальну позицію.

Запроваджена у травні 2009 р. програма ЄС «Східне партнерство» пропонує економічну інтеграцію та політичну асоціацію для України без зазначення перспектив членства в Євросоюзі. До того ж, на думку дослідників, враховуючи виділену на його фінансування суму, можна стверджувати про периферійність проекту в системі пріоритетів Європейського Союзу³³.

Водночас ЄС переживає складний і болісний процес подальшого самовизначення. У жовтні 2009 р. повторний референдум в Ірландії дав позитивні результати щодо ратифікації Лісабонського договору. 3 листопада 2009 р. Президент Чеської Республіки В. Клаус після тривалих вагань останнім із європейських лідерів підписав раніше прийнятий парламентом країни закон про ратифікацію Лісабонського договору. Юридична чинність цього документа відкриває перед Європейським Союзом нові перспективи розвитку. Однак все ще гострим залишається ключове питання, чи готові самі члени ЄС обмежити власні інтереси заради створення Європи, яка «говоритиме одним голосом»³⁴.

З приходом у Білий дім адміністрації Президента США Б. Обама у світовий політичний «сленг» увійшов новий термін «перезавантаження відносин», який застосовано до стосунків США – Росія та США – ЄС. Нині такого «перезавантаження» потребує найперше сам Євросоюз, а отже його відносини з країнами-партнерами, серед яких важливість України не варто недооцінювати. У цьому контексті розробка нової угоди про асоціацію стане лише формальним елементом майбутніх стосунків України та ЄС. Зрештою самих видів асоціації в ЄС є кілька. Головний підсумок останнього п'ятиліття цих відносин для України – нагальна необхідність покласти край

безплідним ілюзіям і перейти до максимальної прагматики і конкретики у відносинах з Європейським Союзом.

Процес політичного «перезавантаження» актуальний і для Великої Британії, для якої він має передусім відтінок геополітичного самоосмислення. З поглибленням інтеграції всередині самого ЄС перед країною з новою силою постає проблема можливості збереження стратегії «моста» між США та Об'єднаною Європою, слабкі сторони якої дорого коштували Т. Блеру та усій Лейбористській партії Великої Британії, тривале правління якої схоже добігає кінця. Рівень активності й результативності участі Великої Британії у загальноєвропейських процесах як і раніше істотно впливатиме на перспективи, ефективність і динаміку взаємин з Україною.

Отже, відносини між Україною та Великою Британією у 2005-2009 рр. стали початком нового етапу їх розвитку, основними передумовами якого стали події 2004 р. та активізація британської політики у співпраці з Україною. Можемо стверджувати про зміну підходів і мотивації у політиці Великої Британії щодо України на міжнародній арені, яку зумовили активізація політики США в регіоні Східної Європи, загострення британсько-російських відносин та зміна політичного режиму в самій Україні. Важливим фактором політики британського уряду є позитивний консенсус політичних еліт щодо євроатлантичної інтеграції України, чого не можна сказати про політичні сили в самій Україні. Перебування країни протягом останніх років у постійній політичній напрузі, слабкість коаліції прозахідних політичних сил та, як наслідок, непередбачуваність її подальшого розвитку стали головними негативними факторами відносин із ключовими західними партнерами, одним з яких є Велика Британія.

Підтримка британським урядом ключових зовнішньополітичних прагнень української сторони, спільність позицій щодо геополітичної ситуації в Європі та розв'язання ключових проблем міжнародної безпеки, посилення впливу Британії на континентальні процеси в умовах назрілих історичних трансформацій провідних міжнародних інституцій (насамперед – ЄС і НАТО) створили передумови для співпраці країн на рівні стратегічного партнерства, що контрастує із попередніми періодами розвитку міждержавних відносин.

Серед пріоритетних завдань українсько-британських відносин виділимо продовження діалогу щодо активізації контактів між громадянами країн через лібералізацію візового режиму в контексті Угоди про спрощення візового режиму України з ЄС, розробку угоди про безмитну торгівлю, роботу над диверсифікацією джерел енергопостачання до Європи та модернізацію енергетичних потужностей України, активізацію економічної

співпраці. Важливою стане допомога Великої Британії в реалізації проекту «Євро-2012», щодо якого розпочато двосторонню співпрацю на рівні консультацій посадовців та експертів, підприємців, правоохоронних органів, роботи британських компаній з реалізації локальних завдань. Головними темами двосторонніх контактів залишаться проблеми безпеки в їх широкому контексті, що потребує розширення співпраці в галузі стратегічної оборони, економічної взаємодії, екологічної політики тощо. Виключно важливим для гуманітарної співпраці країн є відновлення і розширення британських культурно-освітніх інформаційних проектів в Україні. Збереження і розвиток системних політичних відносин, чітка позиція сторін щодо розбудови нової структури європейської безпеки та поглиблення взаємодії, послідовна внутрішня і зовнішня політика України здатні забезпечити досягнуті стабільність і прогрес у розвитку міждержавних відносин на тривалу перспективу.

¹ Грубінко А. Українсько-британські відносини 1991–2004. – Тернопіль, 2005. – 336 с.

² Сорока М. Світ відкриває Україну. Про зовнішню політику Української держави у 90-х роках ХХ ст. Статті. Документи. Коментарі. – К., 2000. – 679 с.

³ Грубінко А. Події Президентських виборів в Україні у 2004 році на сторінках провідної британської преси // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2006. – Вип. 1. – С. 280-288.

⁴ Українсько-британські двосторонні відносини (інформаційно-аналітична довідка) / Поточний архів Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Верховної Ради України (Відділ двосторонніх відносин). – Червень 2005 р. – 8 с.

⁵ Blair T. Britain's role in the EU and the Transatlantic Alliance, 15 December 1998 / www.fco.gov.uk

⁶ Speech by the Prime Minister Tony Blair at Lord Mayor's banquet Friday 10th November 1997 / www.prime-minister.gov.uk/output/Page1070.asp

⁷ Естонці і греки дуже хочуть бачити Україну в ЄС, французи й італійці – наполовину / www.foreignpolicy.org.ua

⁸ Transcript of the press conference with Prime Minister Tony Blair and President Vladimir Putin – 22 December 2001 / www.inyourarea.gov.uk/output/Page1679.asp

⁹ Active Diplomacy for a Changing World. The UK's International Priorities. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign & Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty, March 2006. – 60 p.

¹⁰ Британські консерватори висловлюються за вступ України в Євросоюз / uaport.net/UAnews

¹¹ Прес-реліз МЗС України. 11 березня 2008 року / www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/11392.htm

¹² Press conference with the President of Ukraine and the President of the European Commission. 1 December 2005 / www.prime-minister.gov.uk

¹³ Ukraine. 30 Apr 2008 : Column 122WH—continued / www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldhansrd/text/70430w0004.htm

¹⁴ Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. – К., 2003. – 227 с.

¹⁵ A tentative embrace // *The Economist*. – 2008. – Sep 11.

¹⁶ *Wolczuk K.* Ukraine after the Orange Revolution / www.cer.org.uk

¹⁷ Second Report from The Foreign Affairs Committee Session 2007–08 Global Security: Russia response of The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs / www.parliament.uk/parliamentary_committees/foreign_affairs_committee/fac_global_security_russia.cfm

¹⁸ⁱ «Россия уже не в том положении, в каком был Советский Союз» / Интервью с послом Великобритании в России Тони Brentоном (17/09/2008) / ukinrussia.fco.gov.uk/ru/newsroom1/?view=News&id=5963012

¹⁹ *Жеребецький Є.* Війна в Іраку та її геополітичні наслідки для України // *Економічний часопис - XXI*. – 2003. – № 11-12. – С. 3-7.

²⁰ The Prime Minister met President of Ukraine Yushchenko. Joint Statement with the President of Ukraine. Monday 6 October 2008 / www.number10.gov.uk/Page17097

²¹ Prime Minister calls for Russian ceasefire. Monday 11 August 2008 / www.number10.gov.uk/Page16513

²² Poland, Ukraine and the Baltics. Nervous neighbours // *The Economist*. – 2008. – Aug 21.

²³ PM to join EU Georgia talks. Sunday 31 August 2008 / www.number10.gov.uk/Page16700

²⁴ Written Ministerial Statement on Georgia. Wednesday 10 September 2008 / www.number10.gov.uk/Page16788

²⁵ Bagehot. Lost in the Caucasus // *The Economist*. – 2008. – Aug 21.

²⁶ Russia and Georgia. A scripted war // *The Economist*. – 2008. – Aug 14.

²⁷ Україна: відповіді Міністра закордонних справ на запитання (28 серпня 2008 року) / ukinukraine.fco.gov.uk/uk/newsroom1/?view=News&id=5728892

²⁸ Виступ Міністра закордонних справ Великої Британії в Україні (27 серпня 2008) / ukinukraine.fco.gov.uk/uk/newsroom1/?view=Speech&id=5723042

²⁹ Прес-служба Президента України Віктора Ющенка. Спільна заява для преси Президента України Віктора Ющенка та Прем'єр-міністра Великої Британії Гордона Брауна. 06.10.2008 / www.president.gov.ua/news/11560.html

³⁰ The European Union and Georgia. Treaty gamesmanship // *The Economist*. – 2008. – Aug 21.

³¹ *Дж. Шерр:* Україна справляє враження безпомічності / eu.civicua.org/library/21806.html

³² An Orange divorce? // The Economist. – 2008. – Sep 4.

³³ Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті р.р. XX ст. – 10-ті р.р. XXI ст.). Погляд з України. – К., 2009. – 262 с.

³⁴ Гі Ферховстадт. Сполучені Штати Європи. Маніфест для нової Європи / Пер. з англ. – К., 2007. – 68 с.

Стаття посвячена аналізу особливостей політики Великобританії в отношениях с Україною після 2004 г. и розвитку українсько-британських міждержавних отношений на новому етапі. Основний акцент зроблено на розгляді сучасних міжнародних умов їх розвитку, в першу чергу євроінтеграційних процесів. Проаналізовані перспективи міждержавного співробітництва.

Ключевые слова: Україна, Великобританія, міждержавні відносини, двостороннє співробітництво, євроінтеграція, система безпеки.

The article is devoted to the analysis features of Britain's policy in relationships with Ukraine after 2004 and development of the Ukrainian-British intergovernmental relations on the new stage. A basic accent is done on consideration of modern international terms of their development, above all things Eurointegration processes. The prospects of intergovernmental collaboration are analysed.

Key words: Ukraine, Great Britain, intergovernmental relations, bilateral cooperation, Eurointegration, safety system.